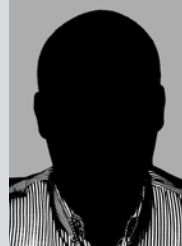

מערכת ההגנה בסיני ב־1973 ומערכת ההגנה במערב אירופה ("החומה האטלנטית") ב־1944 הן שתיים ממערכות ההגנה המשמעותיות ביותר במאה ה־20. על אף הריחוק הגיאוגרפי והכרונולוגי בין השתיים, יש ביניהן קווי דמיון מפתיעים, שהכרתם מאפשרת לזהות את המרכיבים הקבועים הנוגעים להפעלת הכוח המגן בתרחישים דומים

חיילי חיל ההנדסה בונים ביצורים בחזית התעלה | מלכתחילה לא נבנה קו בר־לב כדי שישמש מערך הגנה נגד האויב כי אם מערך התרעה

רס"ן אורי
קצין מודיעין

מ"החומה האטלנטית" ל"שובך יונים"

רקע

• "החומה האטלנטית"

לאחר כישלונה של האופרציה הגרמנית בצפון אפריקה (מאי 1943) גברו חששותיו של היטלר מפני נחיתה של בעלות הברית באירופה, ובמיוחד בדרומה.¹ עם חלוף הזמן הלכה והתמקדה העשייה הגרמנית במערב צרפת, כך שבסופה של השנה הוחלט על הקמתן של דיוויזיות חוף קבועות במרחב² ועל מינויו של פלדמרשל ארווין רומל (עם תום משימתו בצפון אפריקה) לאחראי למערך ההגנה - בכפיפות ישירה להיטלר. אי-הגדרת מעמדו אל מול המפקד העליון בחזית המערב, פלדמרשל גרד פון רונדשטט, והמורכבות המכוננת במבנה ובארגון של הכוחות הלוחמים הגרמניים³ הביאו למחלוקות רבות ביניהם - הן מקצועיות והן אישיות. ואם לא די בכך - כוחות השריון בגזרה היו תחת פיקודו של גנרל גייר פון שופנבורג, שהיה כפוף לגנרל היינץ גודריאן, מקורבו של היטלר. חילוקי הדעות המרכזיים בנוגע לניהול ההגנה במרחב נגעו לאופן שבו יש להפעיל את השריון.

בעוד שפון שופנבורג רצה לרכז את כוחות השריון בעומק הגזרה כדי שישמשו אגרון מחץ (זו הייתה תפיסת ההפעלה הגרמנית המקובלת אשר הוכיחה את עצמה עד לאותו השלב במלחמה), העדיף רומל⁴ להתבסס על מערך של ביצורי חוף שיסתייעו בכוחות השריון הניידים. יישומה של התוכנית הזאת חייב לפרוס את כוחותיו של שופנבורג בחזית המערך.

גישתו של רומל לא נבעה מאי-הבנת יכולותיו ויתרונותיו של האגרון המשוורי, אלא מהבנתו שהשליטה האווירית המוחלטת של בעלות הברית תביא בהכרח להפעלת מאמצי אמנעה בעומק המערכת, ואלה יפגעו קשות ביכולתם של כוחות הפנצר (שריון) להיות רלוונטיים בקרב העיקרי. נוסף על כך נראה שגישתו עלתה בקנה אחד עם ההערכה של היטלר שעתידו של הרייך השלישי יוכרע על החוף, ולפיכך אין לאפשר לבעלות הברית להשיג דריסת רגל בחופי הפלישה. בהקשר הזה טען רומל ש-24 השעות שלאחר הנחיתה יהיו קריטיות לניהול ההגנה, ולפיכך הכרחי להקים מערך מבוצר השולט על חופי הנחיתה ומגובה בכוחות שריון קרובים לטיפול בכל פריצה מקומית.⁵

רונדשטט, שמצא את עצמו בעמדת הבורר בין העמדות האלה, סבר כי אומנם יש משקל רב לניסיונו של רומל בלחימה מול בעלות הברית במציאות של נחיתות אווירית גרמנית,⁶ אולם הוא נטה דווקא לעקרונות שהציגו שופנבורג וגודריאן. מעבר לכך הוא גם הבין שנוכח דלילות הכוחות המגינים על קו החוף (עקב מיעוט המשאבים שעמדו לרשות הגרמנים באותו השלב של המלחמה) לא ניתן יהיה למנוע את פריצתו של קו ההגנה על החוף, ולכן יש להקצות את

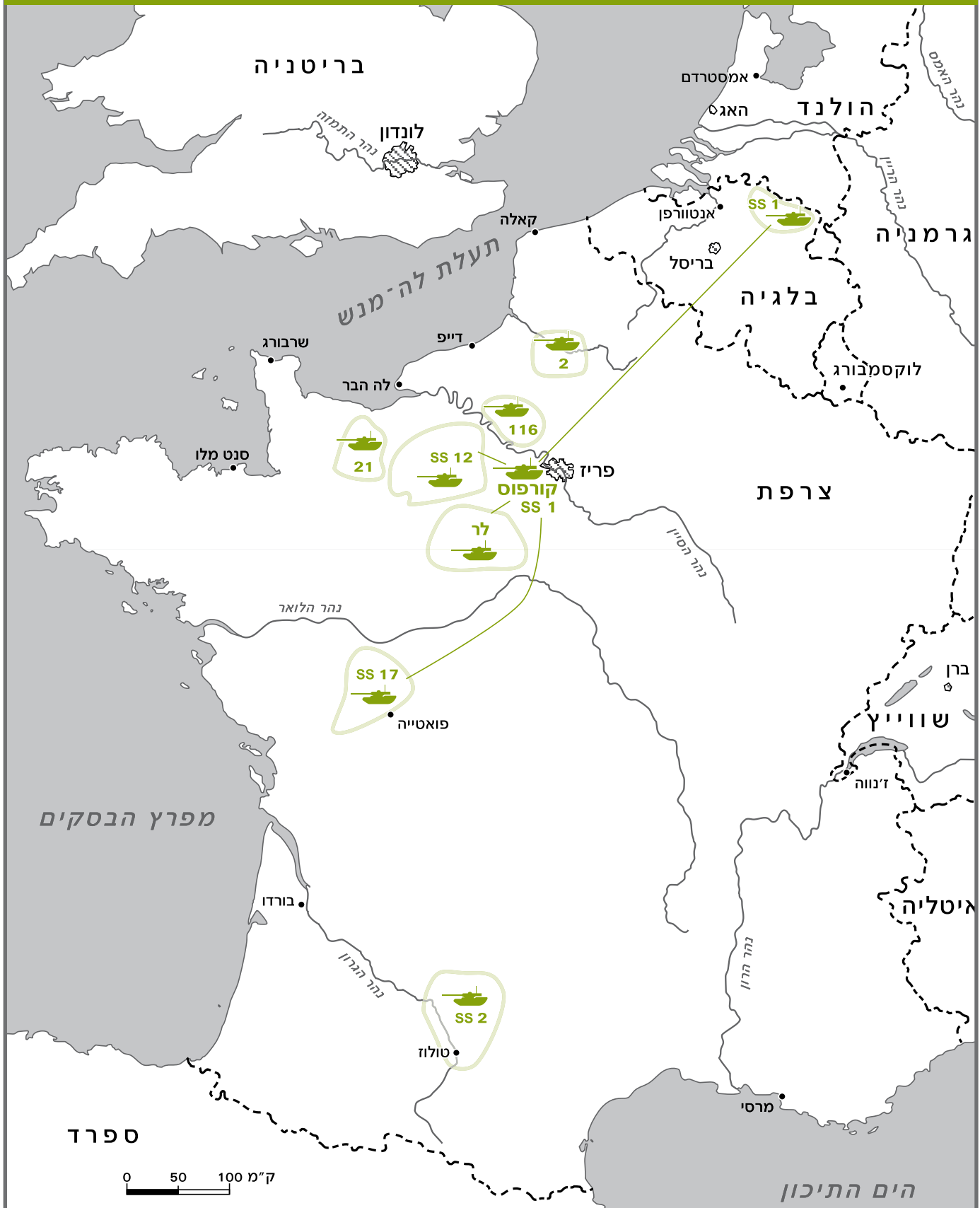
עתודת הפנצרים שנמצאה תחת פיקודו למתקפת נגד חזקה לאחר שיתבהר המאמץ העיקרי של בעלות הברית. פיזור עתודות השריון בקרבת החוף - הוא שיער - יגרום לכך שבמקרה של הפתעה לא ניתן יהיה להפעילן במרוכז מול מאמץ הנחיתה המרכזי של בעלות הברית.

השתלשלות האירועים⁷ הביאה לכך שהיטלר נדרש לפסוק בוויכוח בין הגנרלים, ופסיקתו הייתה פשרה בין הגישות השונות: ארבע דיוויזיות פנצר מכוחותיו של רונדשטט הוגדרו עתודה אסטרטגית בכפיפות ישירה לפיקוד העליון, והמפקדה שלהן - מפקדת קורפוס פנצר האס-אס 1 - מוקמה ליד פריז. ארבע הדיוויזיות עצמן היו מפוזרות על פני מרחב עצום: שתיים מהן (12) ודיוויזיית (לר) הוצבו ליד פריז, אחת הוצבה בבלגיה - דיוויזיית הפנצר 1 - ואחת (17) בדרום צרפת. שלוש דיוויזיות פנצר נוספות (2, 116, 21) נותרו בידי רומל לכל רוחבו של החוף המערבי, משפך הסחלדה בהולנד ועד שפך הלואר בדרום חבל ברטני בצרפת. גם בנוגע לפריסת הכוחות האלה התעמת רומל עם רונדשטט. זה האחרון רצה להציב אותם בעומק הטקטי, דרומית לסך-לו שבנורמנדי (בפועל, מרכז גזרת ההתקפה בנורמנדי), אך ההיערכות הזאת לא עלתה בקנה אחד עם תפיסתו של רומל. זה בחר להציבם באגף המזרחי, קרוב עוד יותר לחוף.⁸ מעבר להיבט המקצועי גרידא לא ניתן להתעלם מהמישור האישי.⁹ רונדשטט היה "אומנם מקצועי, אך מזדקן, תשוש נפשית, עצל ובעל אישיות חלשה",¹⁰ ולכן לא יכול היה לכפות את מרותו על רומל. זו גם הייתה כנראה הסיבה המרכזית שבגללה לא נערכו בסופו של דבר כוחות הפנצר כפי שדרשו שופנבורג וגודריאן, ורונדשטט נותר ללא עתודה משמעותית תחת פיקודו. ביום ה"ע" נתקלה דרישתו להפעיל את העתודות האסטרטגיות בקשיים רבים, ובסופו של דבר הייתה השפעתן על שדה הקרב מוגבלת ומאוחרת. והן היו נתונות לתקיפות אוויריות בלתי פוסקות כפי שצפה רומל מראש. על היערכותן של דיוויזיות הפנצר ביום ה"ע" כתב ריצ'רד אוברי: "בעלות הברית לא יכולות היו להציב את הכוחות הגרמניים בצורה נוחה יותר גם אילו היו עושות זאת בעצמן".¹¹

• "שובך יונים"

הוויכוח כיצד להגן על חצי האי סיני התעורר בצה"ל מיד לאחר כיבושו במלחמת ששת הימים. אין זה המקום לגעת במקורותיו ובהתפתחותו של קו בר-לב, אך יש להדגיש שמלכתחילה הוא לא נבנה כדי לשמש מערך הגנה נגד האויב כי אם מערך התרעה (במסגרת מרחב האבטחה). בעורפם של המוצבים ("המעוזים") תוכננה להיערך עתודת שריון במרחק של 20-30 דקות נסיעה מכל נקודה שבה עלולה להתעורר בעיה. המרחק בין המעוזים תוכנן להיות בן כ-10 ק"מ. תומכיו

המרכזיים של קו בר-לב בתוצרתו המתוכננת היו אלוף ישעיהו גביש (אלוף פיקוד הדרום באותן השנים) ואלוף אברהם אדן (ברן). עם זאת לאורך שנות מלחמת ההתשה ובעקבות ריבוי הנפגעים במעוזים הלכה והתגבשה התפיסה (השגויה) בתקשורת ובציבור הישראלי שצה"ל איבד מיכולת הניידות שלו וכי הוא הולך ומתקבע במערכים ניחים ופגיעים (הגם שניתוח הנתונים הראה שלפחות 50% מהנפגעים היו בקרב כוחות ניידים). נוסף על כך גם הוחלט להקים אוגדת שריון סדירה.¹³

השאלה אם יש לשהות על קו המים נידונה באופן מעמיק,¹⁴ ובסופו של דבר נקבע שלא רק משיקולים מדיניים אלא גם משיקולים צבאיים ישירים יש להמשיך לאחוז בקו. התמקמות ממזרח לקו המים - כך העריכו - תאפשר למצרים לצלוח את התעלה ולבוא במגע עם כוחות צה"ל. בתעלה ראו מכשול יעיל ביותר שמונע כל תנועה של צבא מצרים מזרחה.

הטיעון המרכזי של מתנגדי קו בר-לב, ובראשם האלופים שרון וטל, היה שהגנה ניחת וקוויית - כפי שהוצעה - לא תאפשר לצה"ל להביא לידי ביטוי את יתרונות בתמרון. השניים גם הזהירו שבזמן מלחמה ייאלץ צה"ל להתמקד בניסיונות לחלץ את החיילים מהמעוזים. נוסף על כך הם יהיו מטרות נוחות לארטילריה של האויב, וצה"ל יתקשה להעביר אספקה לקו.¹⁵ הם הזהירו שקיומו של מערך המעוזים יאלץ את צה"ל - בניגוד לדוקטרינה שלו - למקד את מאמציו סביב אחזקת הקו במקום להמתין לאויב בעומק.

גישתו של הרמטכ"ל דוד אלעזר (דדו), שנכנס לתפקידו בינואר 1972, הייתה שקו בר-לב הוא אלמנט מתריע (צבאית) וסימבולי (מבחינה מדינית) אשר אינו סותר את הצורך להפעיל גם מערכים מתמרנים בגזרה: "אין המעוזים גורעים מן הגמישות האופרטיבית שלנו בכל האפשרויות... קו בר-לב אינו קו הגנה ולא נועד לבטא תפיסת הגנה קשוחה, אלא להיות אלמנט במערכת הניידת שהמרכיב העיקרי שלה הוא חיל האוויר והשריון".¹⁶

עם כניסתו של אריאל שרון לתפקיד אלוף פיקוד הדרום (אלוף טל סירב לקבל את התפקיד בימי מלחמת ההתשה בשל אי-הסכמתו עם תפיסת ההגנה המדוברת) שבה ועלתה במטה הכללי שאלת ההגנה על המרחב. שרון ותומכיו הגישה הניידת ביקשו שגם אם לא יבוטל הקו כליל, הוא ידולל (הצעת כללה סגירה של 12-13 מוצבים מתוך ה-30), ויוכנסו אלמנטים ניידים (שריון וחרמ"ש) רבים ככל האפשר בין המוצבים.

הרמטכ"ל סירב לוותר כליל על הקו וזכה גם לתמיכת שר הביטחון דיין בעמדתו. זה האחרון ראה לנגד עיניו את ההיבטים המדיניים שהיו גלומים בהסרת הדגל מהמוצבים הישראליים. עם זאת התקבלה באופן חלקי עמדתו של שרון. החלטת הרמטכ"ל הייתה לצמצם את מספר המוצבים ולתגבר את הגזרה בחטיבת שריון נוספת. המעוזים אכן הלכו והידלדלו, אך חטיבת השריון הנוספת לא נשלחה לתגבר את הקו. בספטמבר 1973 ביקש גונן, אלוף הפיקוד החדש, להחיות את המעוזים הסגורים, אך עד לפרוץ המלחמה, חודש לאחר מכן, לא מולאה בקשתו.

הדיון המכונן בנוגע להגנת סיני נערך בנובמבר 1972. במסגרת הדיון הזה הציג הרמטכ"ל גישה הדומה בעיקרה לגישתם של אנשי השריון. "אני לא חושב שצריך לבלום אותם על קו המים, אלא לתת להם להיכנס לסיני, וזה יהיה מבצע מזהיר... שיכניסו הרבה דיוויזיות לסיני, ושם נכה אותם... זה יהיה פרק נוסף לקלאוזוביץ".¹⁷

מכל מקום תפיסת ההגנה שהתגבשה (שם הקוד שניתן לה: "שובך יונים") גרסה שבעת התרעה למלחמה יאויש קו המעוזים במלואו באמצעות יחידות סדירות, ואילו בעורפו יימצא סד"כ של כ-300 טנקים של האוגדה הסדירה בסיני. התפיסה הייתה שפלוגת טנקים תוכל להתערב בלחימה בתוך 30 דקות, גודל - בתוך 60-90 דקות, וחטיבה משוריית - בתוך שלוש שעות. הכוחות האלה - כך גרסה התוכנית - יפעלו עד להגעתן של שתי אוגדות משוריית נוספות של

כוחות המילואים (שהיו למעשה העתודה האופרטיבית-אסטרטגית). תוכנית "שובך יונים" התמקדה אפוא במתן מענה ראשוני לפעילות התקפית של המצרים. את המענה הזה אמורים היו לתת הכוחות הסדירים. התוכנית נועדה לאפשר יצירת מצבי פתיחה נוחים לקרב ההגנה ולאפשר מעבר לתוכנית ההגנה המלאה "סלע" או לתוכניות התקפיות דוגמת "אבירי לב".

תוכנית "סלע", שהייתה התוכנית המלאה להגנה בחזית (והתבססה, כאמור, על תוספת של שתי אוגדות מילואים), קבעה שבמצב הרצוי תשמש האוגדה הסדירה סדן להתקפת-הנגד הפיקודית, ובמצב החמור, במקרה של פריצת קו ההגנה, ישמשו האוגדות האלה להתקפות-נגד במרחב סיני. מכל מקום ניכר היה מהסד"כ שהוקצה ל"שובך יונים", ממאפייני פריסתו ומתפיסת הפעלתו שמדובר היה בתוכנית שנבנתה כדי לתת מענה להתקפה ממוקדת בגזרה צרה (מחטף) ולא למתקפה לכל רוחב החזית.¹⁸

בשורה התחתונה: העשייה הצבאית נדרשה לתת מענה לדירקטיבה המדינית, שעל פיה אסור היה לאפשר למצרים שום הישג ממזרח לתעלה.¹⁹ היא נדרשה לעשות זאת מול שני תרחישים שונים מהותית (מחטף בגזרה צרה והתקפה לכל רוחב הגזרה)²⁰ ובקונסטלציה צבאית דינמית לאורך השנים - מגזרת בט"ש פעילה, דרך גזרה תחת מלחמת התשה ועד לגזרה העומדת מול קרב הבקעה (מקומי או כולל).

ניתוח

רבות כבר נכתב על הדומה בתפיסת הביטחון, באסטרטגיה ובדוקטרינה של גרמניה ושל ישראל, ואין זה המקום להרחיב על כך.²¹ מערכות ההגנה שתוארו לעיל, ושהציבו את הצד המגן בעמדת נחיתות משמעותית, מביאות לידי ביטוי קווי דמיון משותפים לא רק בקונסטלציה האסטרטגית-אופרטיבית אלא גם במארג השיקולים שהביאו לגיבוש התפיסה.

• מאפיינים מרכזיים של מרחב הלחימה

הן הגרמנים והן הישראלים היו ערוכים לאורך קו הגנה ארוך שנשען בחזיתו על מכשול מים משמעותי. את הקו איישו כוחות דלילים ברמת מוכנות וכשירות נמוכה יחסית. מאחורי הכוחות שבחזית ניצבו כוחות שריון ששימשו עתודה טקטית (הם תוכננו להגיע לקו המגע שעות ספורות לאחר שעת ה"ש"), ואילו בעומק הייתה ערוכה עתודת שריון אופרטיבית-אסטרטגית. התכנון היה שבהינתן התרעה מוקדמת תופעל העתודה הזאת בתוך שעות מהרגע שאותר המאמץ העיקרי. אולם בהיעדר התרעה ונוכח מאמצי אמצעי של האויב ברור היה שיידרשו כמה ימים עד להגעתה למגע.

הן במקרה של גרמניה בחזית המערב והן במקרה של ישראל בחזית סיני צבר האויב את כוחותיו בהדרגה, העלה את מוכנותו האופרטיבית במשך זמן רב והפעיל אמצעי הונאה רבים כדי להסוות את כוונותיו (את עצם התקיפה, את מועדה, את מיקומה ואת הסד"כ שהוקצה לה).

• ההשלכות המבצעיות של העיוורון המודיעיני

במקרה של ישראל נועדה תפיסת ההגנה המתגבשת לספק מענה לתרחישים של בט"ש, של התשה או לכל היותר של ניסיון מחטף. מכל מקום, שאלת הפריצה בגזרה רחבה כמעט שלא עמדה על הפרק ("הקונספציה"), ואילו העיתוי והמקום של ההבקעה המקומית במקרה של מחטף לא היו ידועים.

במקרה של גרמניה כלל לא עמד על הפרק תרחיש של מחטף, וברור היה שבעלות הברית מתכננות פריצה בגזרה רחבה. הגרמנים לא ידעו מתי והיכן יתכנו בעלות הברית לפלוש, ובדומה שלא היה להם מושג היכן נמצאת הנקודה שבה תתפתח ההתקפה הרחבה להתקפה לעומק השטח.²² בשורה התחתונה, בשני המקרים הביאה אי-הבהירות המודיעינית להיערכות של כוחות דלילים

במיוחד בגזרה רחבה ולהישענות של הכוחות שבחזית על יכולתה של העתודה האופרטיבית-אסטרטגית להנחית מהלומת-נגד יעילה. בפועל נכשלה ישראל בניסיונה הראשון להנחית מהלומת-נגד (אירועי 8 באוקטובר), אך הצליחה בניסיון השני (מבצע "אבירי לב"). במקרה של גרמניה היא נכשלה כישלון חרוץ - קודם בצרפת ואחר כך בכל רחבי אירופה.

• הפרשנות שנתנה הרמה הצבאית לדיקטיבה המדינית

ההנחיה המדינית בשני המקרים קבעה שאין לאפשר לאויב להגיע להישגים בקו המגע. במקרה של ישראל השתלבה ההנחיה המדינית (שהייתה ממוקדת בממד הסמלי של הנפת הדגל על גדות התעלה) בשיקול הצבאי הגורס שמכשול שאין שולטים עליו אינו מכשול.²⁴ השיקול הזה הלך ואיבד ממשמעותו עם חלוף השנים בשל חילופי הגברי בפקוד הדרום ובשל דילול המוצבים. במקרה של גרמניה הייתה ההנחיה המדינית (שדווקא התמקדה בממד האסטרטגי המהותי - הפוטנציאל לסופו של הרייך השלישי) נתונה הרבה יותר לפרשנות של מפקדי הצבא. בעוד שרומל הבין את ההנחיה כלשונה (הגנה על החופים), סברו מתנגדיו שניתן לנפץ את הנחיתה של חיילי בעלות הברית בעומק השטח "ולהשליכם חזרה לים" מאוחר יותר.²⁵

הן בסיני והן בצרפת הביאה אי-הבהירות המודיעינית להיערכות של כוחות דלילים במיוחד בגזרה רחבה ולהישענות של הכוחות שבחזית על יכולתה של העתודה האופרטיבית-אסטרטגית להנחית מהלומת-נגד יעילה

גם אם מפקדי צה"ל הבינו שהקרב המכריע יתנהל בעומק סיני ("פרק נוסף לקלאוזיבץ" כאמור לעיל), הרי התכתיב המדיני יצר אילוץ שהרמה הצבאית לא הצליחה להיחלץ ממנו - בניגוד להצלחתם של שופנבורג ושל גודריאן לשכנע את היטלר. סיכם זאת ישראל טל (בדיעבד): "היה לנו עומק אסטרטגי, אך לא יכולנו לנצלו עקב שיקולים מדיניים".²⁶

• המענה האופרטיבי

במקרה של ישראל הוגדרו המעוזים על קו המים "מערך מתריע/מאבטח". בפועל הם שימשו מערך לאחזקת הקו, אף שבפועל מעולם לא הוגדרה להם המשימה הזאת. אוגדה משוריית סדירה אמורה הייתה להיות ערוכה בעומק הטקטי ולשמש עתודה מיידית (מה שעשוי היה להיות רלוונטי לכל היותר לתרחיש של מחסף, אך בפועל לא הייתה האוגדה ערוכה אפילו לכך בהתאם לתוכנית "שובר יונים").²⁷ שתי אוגדות משוריית המורכבות מיחידות מילואים אמורות היו לשמש עתודה אופרטיבית-אסטרטגית במסגרת תוכנית "סלע".

מהתיאור הזה עולה בכל עוצמתה שאלת ההקשר בין הרמה האסטרטגית לטקטית, שהרי אם קו בר-לב מוגדר מערך התרעה בלבד, הרי שנכון היה לקבוע את המצבים ואת האופן שבהם מפנים אותו. אולם ההוראה שניתנה כי יש למנוע הישג מצרי בגדה המזרחית של התעלה הפכה דה-פקטו את קו בר-לב למערך אחזקה, ולכן ראוי היה להקצות לו את הסדר, את האמצעים

ואת התפיסה המבצעית הרלוונטית.

במקרה של גרמניה שימש קו המים מערך אחזקה (שבקדמתו הופעל מערך התרעה על בסיס מודיעין בלבד). נוסף על כך כלל המערך הגרמני שלוש דיוויזיות פנצר ששימשו עתודה מיידית (בפועל הן נערכו במיקום בעייתי) ועוד ארבע דיוויזיות משוריית ששימשו עתודת הפיקוד העליון.

שני המקרים הנדונים התאפיינו בהיערכות לא מתאימה של הכוחות לקרב. אולם בעוד שהמקרה הישראלי מגלם אי-התאמה בין המציאות המשתנה לתוכניות הקיימות (אי-הבנת המצב), המקרה הגרמני מגלם הבנה עמוקה של המצב האסטרטגי וחילוקי דעות עמוקים בנוגע למענה האופטימלי שהביאו לגיבוש פשרה שהותירה את צבא גרמניה "קירח מכאן ומכאן".

עם זאת לא יהיה זה נכון להחמיר עם הצד הישראלי יתר על המידה. בעוד שתכלית המהלך של בעלות הברית הייתה ברורה לגרמנים, תכליתו של המהלך המצרי לא הייתה ידועה כלל. יתר על כן, גם אם תכנון הפעלתה של העתודה המהירה ברמה הטקטית היה לצרכים דומים בשני המקרים (התמודדות עם הצלחתה של פריצה מקומית), הרי שבפועל אי-ההצלחה של צה"ל נבעה במידה רבה עקב ניסיונות הנפל לחבור אל אנשי המעוזים ולחלץ אותם. מובן ששיממה מעין זאת כלל לא הייתה רלוונטית לצבא גרמניה.²⁸

• סוגיית האמנעה

כשצה"ל גיבש את התפיסה המבצעית שלו להגנת סיני, הוא כמעט שלא התייחס למאמצי האויב למנוע מכוחותינו להגיע לחזית.²⁹ הדבר נבע בעיקר מחולשתו היחסית של חיל האוויר המצרי, אך אפשר שהדבר נבע גם מתוך ההערכה שפעולות קומנדו ונ"ט (שהיו מוכרות ממלחמת ההתשה) צפויות להתבצע בעומק הטקטי בלבד, ולפיכך הן יכולות להיות רלוונטיות לאוגדה הסדירה במקרים מסוימים, אך לא להפעלת המסגרות המתמרנות בעומק סיני. בפועל הייתה הפעלתם של כוחות הקומנדו והנ"ט המצריים בעומק הטקטי משמעותית הרבה יותר מכפי שנצפה מראש, וסופה שהביאה לכישלונם של כוחות השריון להגן על קו המעוזים ולממש את ההנחיה המדינית.

חמורה במיוחד הייתה אי-הידיעה שחיל האוויר עתיד לאבד את עליונותו האווירית בשמי התעלה נוכח מערך ההגנה האווירית שהצליחו המצרים לפרוס עד לקו המים. עליונות אווירית של ישראל הייתה אחד התנאים המבצעיים לתפיסה שבמוקדה עמד קו בר-לב, והתמוססותה חייה דיון מחודש בתחילת שנות ה-70 - דיון שמעולם לא התקיים.

במקרה של גרמניה היה החשש ממאמצי האמנעה האוויריים של בעלות הברית שיקול מרכזי לגיבוש תפיסתו של רומל ולהתקשקותו על מיקום כוחות העתודה בקרבת החוף. בפועל, כאמור, הרחקתה של העתודה האסטרטגית על פי הפשרה שגיבש היטלר הביאה לתקיפתה בעת תנועתה לחזית, כפי שצפה זאת רומל. אולם מה שרומל לא צפה הוא האינטנסיביות הרבה שבה תקפו בעלות הברית מהאוויר גם את העתודות הטקטיות שנמצאו במרחק לא רב מחופי הפלישה.

• העסקה באש

האש הארטילרית של המצרים הייתה הסיבה העיקרית להקמתו של קו בר-לב (ואילו הקמת הקו הייתה אחד הורזים לגיבושה של התפיסה ההתקפית של המצרים.³⁰) לא רק זאת, אלא שביום ה"ע" נבעה אי-היערכותם של כוחות צה"ל על פי תוכנית "שובר יונים" (שתי חטיבות לפני) בין היתר מחוסר הנכונות לחשוף אותם לאש הארטילרית של המצרים.³¹ שיקול דומה היה גם לגרמנים: שופנבורג וגודריאן רצו להימנע עד כמה שניתן מלחשוף את דיוויזיות הפנצר לתותחי הכוח הימי ולסיוע האווירי הטקטי של בעלות הברית.

● הממד האישי

לא ניתן להתעלם מהממד האישי הכרוך בקבלת ההחלטות הצבאיות במקרים שלפנינו: יחסי המרות הבעייתיים שבין רומל לפון רונדשטט (שניתן אולי להקבילם ליחסי שרון-בר"ל בעת גיבושה של תוכנית ההגנה וליחסי שרון-גורדיש בעת ניהול הקרב) ומרכזיותם של גודריאן - מומחה השריון החותר להפעלתו על פי הדוקטרינה הגרמנית - ושל ישראל טל במקרה הישראלי. מכל מקום, נראה כי למשקעים האישיים קיים משקל מכריע בכל הנוגע לפתיחות הנדרשת לשיח המקצועי. אולם בעוד שבדורמנט נותר הממד המקצועי מרכזי גם בשעותיה הקשות של גרמניה, הרי שהדעות חלוקות אם כך היה גם בצה"ל בשנים שבהן "מעולם לא היה מצבנו טוב יותר".³²

סיכום

זירות שונות, זמנים שונים, טכנולוגיות שונות - ועדיין שיקולים דומים עמדו בבסיס קבלת ההחלטות הצבאיות בשתיים ממערכות ההגנה המשמעותיות ביותר במאה ה-20. במקום שבו ניתן להצביע על היבט שלא נשקל כראוי (לדוגמה, שאלת העליונות האווירית בתעלת סואץ) או שנשקל והביא לפתרון מוטעה (לדוגמה, פשרת היטלר) - ניתן להצביע על כישלון תפיסתי (במקרה של ישראל) או על כישלון הפעלתי (במקרה של גרמניה). בכל מקרה, לא ניתן להפריז בחשיבותו של לימוד ההיסטוריה הצבאית מחד גיסא ולחשיבות כתיבתה של ההווה הצבאית מאידך גיסא, שהרי זו האחרונה הופכת להיסטוריה בעבור הדורות הבאים.

הערות

1. החשש הזה הביא לגיבושן של כמה תוכניות הגנה - כמה מהן בלתי סבירות בעליל בראייה צבאית-מקצועית. ראו, ב' לידל הארט, **הצד השני של הגבעה**, מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 268.
2. עד לאותו השלב שימשה הגזרה בית הבראה לרענון כוחות שנפגעו בחזית המזרחית. הכוחות האלה תפסו גזרה שקטה למשך זמן מוגבל ולאחר מכן שבו לחזית.
3. מ' הסטינגס, **ארמגדון**, כינרת - זמורה ביתן ומשרד הביטחון, תל-אביב, 2004, עמ' 24-25.
4. רומל היה אומנם במלחמה הזאת מפקד הקורפוס המשווין בצפון אפריקה, אולם בתחילת דרכו, במלחמת העולם הראשונה, היה קצין חי"ר. את רשמיו קיבץ בספרו המופתי "חיל הרגלים תוקף" (פורסם לראשונה ב-1937. יצא לאור בעברית בהוצאת מערכות ב-1953).
5. לידל הארט, **שם**, עמ' 276. על מקומו המרכזי של הקרב בחוף של צרפת בעיני היטלר, כפי שמופיע בהנחיותיו לצבא ראו: R. Overy, **Why The Allies Won**, Pimlico Press, London 2006, pp. 187.
6. גודריאן ושוונבורג לא התנסו בלחימה תחת עליונות אווירית של האויב - לא במערב אירופה בתחילת מלחמת העולם השנייה ולא בחזית המזרחית לאחר מכן.
7. כפי שמציג זאת גודריאן אצל לידל הארט, **שם**, עמ' 278 - היטלר מלכתחילה הציג קו שתמך ברומל, ורונדשטט נטה גם הוא לתמוך בו. לאור זאת ביקש גודריאן להיפגש עם היטלר, וזה ביקש ממנו ליישב את הדילמה ישירות מול רומל. גודריאן לא הצליח לשכנע את רומל, אולם הצליח להטות את רונדשטט לצידו. עם החיזוק הזה הוא חזר להיטלר, אך זה עדיין לא השתכנע. שוונבורג ניסה גם הוא את מזלו אצל הפיהרר וגרם לשינוי בעמדתו. כמה דברים ניתן ללמוד מכך: הראשון, פתיחותו של היטלר לשיח עם מפקדיו הבכירים כמו גם נכונותם להביע את עמדתם המקצועית בפניו; השני, היטלר שינה את עמדתו הראשונית, אם כי אי-אפשר לדעת אם השינוי נבע מיכולת השכנוע של שוונבורג או מתובנותיו האישיות (של היטלר) בנוגע לפוטנציאל הנחיתה בחוף נורמנדי. מכל מקום, על אף שהיטלר היה מהראשונים שקבע כי חוף נורמנדי הוא אתר נחיתה אפשרי, הדבר חיזק למעשה את ההנאה של בעלות הברית והביא בפועל לדילול הצבא הגרמני בחזית. עד יום הפלישה עצמו סבר היטלר שהנחיתה בנורמנדי תהיה מאמץ משני בלבד למאמץ העיקרי במצר דובר. ראו בהקשר הזה: 186-187 Overy, **Ibid**.
8. בפועל הדיוויזיה הקרובה ביותר, דיוויזיית הפנצ'ר 21, נמצאה ביום ה"ע" בקאאן, באגף המזרחי של המתקפה. שתי הדיוויזיות הנותרות נמצאו הרחק משם, ממזרח לנהר הסיין.

9. על מאפייני האישיות הייחודיים של רונדשטט ושל רומל, על דרכם לצמרת, על העימות הבלתי נמנע ביניהם ועל האופן שבו העריכו את עתידם בשלהי המלחמה ראו: W.H. Hart, **Hitler's Generals**, The Cresser Press, London 1944, pp. 40-86.
10. לידל הארט, **שם**, עמ' 271.
11. Overy, **Ibid**, pp. 191.
12. L. F. Ellis, **Victory in the West: The Battle of Normandy**, Official Campaign History, vol. 1, History of the Second World War, London, Her Majesty's Stationary Office, 1962, p. 120. עיבוד המפה: עפר שטל.
13. הדבר הצריך כמחצית מתקציב צה"ל באותה העת. ראו: ח' ברטוב, **דדו** (חלק ב') - מהדורה מורחבת ומוערת, ספריית מעריב, תל-אביב, 2002, עמ' 191-188.
14. גישה ביקורתית במיוחד בנוגע לעומק הדיון ראו אצל א' מילשטיין, **קריסה ולקחה**, הוצאת שרידות - ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1993, עמ' 104-106.
15. לדברי טל "הוא קו מאזינו - והרי קו מאזינו איכזב". לדברי שרון זו "תפיסת המ"מ מלוערה". בפועל 193 טנקים מתוך 300 שהיו בגזרה אבדו במהלך הניסיונות לחבור אל המעוזים ולחלץ את אנשיהם. הציטוטים מתוך מילשטיין, **שם**.
16. ברטוב, **שם**, עמ' 212.
17. ברטוב, **שם**, עמ' 275.
18. ד' אשר, **לשבור את הקונספציה**, מערכות, תל-אביב, 2003, עמ' 76-77.
19. **שם**, עמ' 69-70.
20. התרחיש של התקפה לכל אורך הגזרה נחשב אומנם לבעל סבירות נמוכה באותה העת, אך למרות זאת ברור היה שמדובר בדרך פעולה אפשרית (דפ"א) של האויב.
21. התפיסה של הגרמנים ושל הישראלים הייתה שהם "מדינה קטנה מוקפת אויבים" העלולה למצוא את עצמה פועלת מול שתי חזיתות במקביל. בשתייהן גובשה אסטרטגיה הגורסת מתקפה בחזית אחת, מגננה באחרת. שתייהן פיתחו לאור זאת דוקטרינה צבאית התקפית במהותה המתבססת על כוחות ניידים, העברה מהירה של הלחימה לשטח האויב ושימוש רב בצוותי כוחות, באמצעי מודיעין ובאמצעי פ"ש המשמשים מכפילי כוח בקרב. ראו לדוגמה: ר' טירה, **המאבק על טבע המלחמה**, המכון למחקרי ביטחון לאומי (מזכר מס' 96), תל-אביב, 2008, עמ' 24-25.
22. במקרה של ישראל מדובר היה בכישלון בהערכת המודיעין למרות המידע הרב שנאסף. במקרה של גרמניה הייתה בעיה מהותית בעצם איסוף המידע.
23. ההנחה הייתה שלקראת הביצוע של "שובך יוני" תינתן התרעה בת כמה ימים, וכי די יהיה בזמן הזה כדי להיערך להגנה באמצעות הסד"כ שבעורף המוצבים. ההיערכות תוכננה כך: שתי חטיבות שריון בין התעלה לכביש הרוחב וחטיבה שלישית מאחוריהן תשמש עתודה. בסך הכול שמונה מחלקות בקו המים, שמונה פלוגות מגמה לאחור על קו המוצבים, קו שלישי בקרבת ציר הרוחב על בסיס גדוד בצי המתלה, גדוד בסטה וגדוד במרכז הגזרה הצפונית. כמו כן יפעלו בגזרה כוחות חרמ"ש וסיוע של 12-14 סוללות חת"ם. המפה המצורפת לקוחה מתוך http://www.yadlabanim.co.il/moresheet_pic/page35.html.
24. ראוי לציין בהקשר הזה - כמו גם בהקשר של הדילמה המודיעינית - שתרחיש שלפיו יוצאים המצרים למלחמה שיעדיה מוגבלים (כפי שאכן עשו בפועל), גם אם עלה מדי פעם, בעיקר על ידי תומכי קו בר"ל כדי לצדד בתפיסת ה"אף שעל", ודאי שלא היה מרכזי. א' בר-יוסף, **הצופה שנרדם**, זמורה ביתן, תל-אביב, 2001, עמ' 94-118.
25. בהקשר הזה ראוי לציין שעצם נכונותו של היטלר למצוא פשרה בין עמדות הגנרלים הניצים מעידה שלא התכוון לתמוך בקו של "אף שעל", דהיינו בהגנה ניכחת על קו החוף.
26. מילשטיין, **שם**, עמ' 110.
27. מדינת ישראל, **דו"ח ועדת אגרנט**, דין וחשבון חלקי נוסף - הנמקות והשלמות לדו"ח החלקי, כרך שני, 1974 סעיפים 220-234.
28. על הרכב הכוח הגרמני שהחזיק את מוצבי החוף בנורמנדי ראו: ס' אמברוז, **יום הפלישה**, הוצאת זמורה-ביתן, תל-אביב, 2002, עמ' 30-31.
29. התייחסות אחת לנושא מצאתי בספרו של מוטה גור שכתב כי תמך בהקמת קו בר"ל בין היתר לאור חששו מהפעלת כוחות נ"ט מצריים נגד התמרון של צה"ל. כישלונה של ההגנה נגרם, לדידו, לא עקב בעיה בתפיסה אלא עקב הידלדלותו של הקו לאורך השנים. ראו: מ' גור, **מצפון ומים**, מערכות, 1998.
30. מילשטיין, **שם**, עמ' 112.
31. דו"ח ועדת אגרנט, **שם**, סעיף 264.
32. מילשטיין, **שם**, עמ' 105-108.